

Christopher Phillips

Bojové zóny

er
os
vé
ny

IRAK

SAUDSKÁ ARABIE

10 konfliktů,
které vám pomohou
pochopit **současný**
Blízký východ

12 451 6

**Christopher
Phillips**

Bojové zóny

**10 konfliktov, ktoré vám
pomôžu pochopiť súčasný
Blízky východ**

Z angličtiny preložili
Matúš Pavlík a Jozef Hyrja

Svet v pohybe

m a m
m a š

Christopher Phillips

Bojové zóny: 10 konfliktov, ktoré vám pomôžu

pochopiť súčasný Blízky východ

Prvé vydanie

Battleground: 10 Conflicts that Explain the New Middle East

© 2024 by Christopher Phillips

Originally published by Yale University Press

Slovak edition ©Vydavateľstvo MAMAŠ 2026

All rights reserved.

ISBN 978-80-8268-188-1

Obsah

Úvod	9
1 Sýria: Roztrieštená mozaika	27
2 Líbya: Anarchia v Stredomorí	55
3 Jemen: Najväčšia humanitárna kríza na svete	81
4 Palestína: Miznúca krajina	107
5 Irak: Zlomená republika	141
6 Egypt: Padlý obor	167
7 Libanon: Rozpadávajúci sa štát	195
8 Kurdistan: Zápas v horách	221
9 Perzský záliv: Bohatstvo a neistota	247
10 Africký roh: Nová aréna	273
Záver	303
Poznámky	314
Literatúra	340
Podakovanie	337

Zoznam skratiek

AKP – Strana spravodlivosti a rozvoja (tur. *Adalet ve Kalkınma Partisi*)

AQAP – Al-Káida na Arabskom polostrove (angl. *Al-Qaeda in the Arabian Peninsula*)

BRI – projekt Novej hodvábnej cesty (angl. *Belt and Road Initiative*)

EPLF – Eritrejský ľudovo oslobodenecký front (angl. *Eritrean People's Liberation Front*)

GCC – Rada pre spoluprácu arabských štátov v Zálive (angl. *Gulf Cooperation Council*)

GNA – Vláda národnej jednoty (angl. *Government of National Accord*)

IRGC – Islamské revolučné gardy (angl. *Islamic Revolutionary Guard Corps*)

KDPI – Demokratická strana iránskeho Kurdistanu (angl. *Democratic Party of Iranian Kurdistan*)

KNC – Kurdská národná rada (angl. *Kurdish National Council*)

KRG – Kurdská regionálna vláda (angl. *Kurdistan Regional Government*)

LAAF – Líbyjské arabské ozbrojené sily (angl. *Libyan Arab Armed Forces*)

LNG – skvapalnený zemný plyn

MBS – Mohamed bin Salmán

MMF – Medzinárodný menový fond

NTC – Dočasná národná prechodná rada (angl. *National Transition Council*)

OOP – Organizácia za oslobodenie Palestíny

OSN – Organizácia spojených národov

PA – Palestínske autonómne územia

PKK – Kurdska strana pracujúcich (kurd. *Partiya Karkerên Kurdistan*)

PMU – Ľudové mobilizačné sily (angl. *Popular Mobilisation Units*)

PUK – Vlastenecká únia Kurdistanu (angl. *Patriotic Union of Kurdistan*)

PJAK – Strana pre slobodný život Kurdistanu (kurd. *Partiya Jiyana Azad a Kurdistanê*)

PLC – Vedúca prezidentská rada v Jemene (angl. *Presidential Leadership Council*)

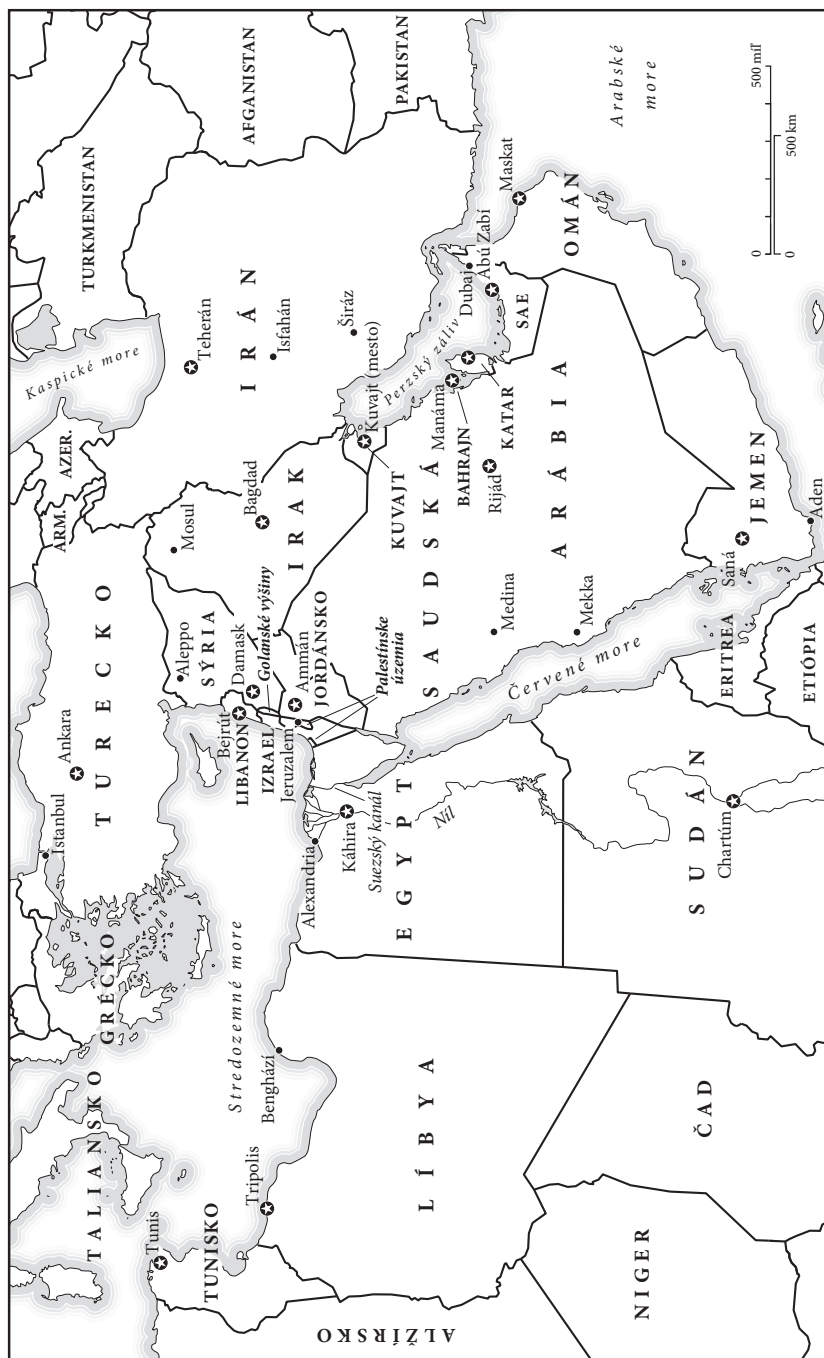
PYD – Zjednotená demokratická strana (kurd. *Partiya Yekîtiya Demokrat*)

RSF – Jednotky rýchlej podpory (angl. *Rapid Support Forces*)

SCAF – Najvyššia rada ozbrojených síl (angl. *Supreme Council of the Armed Forces*)

STC – Južná prechodná rada v Jemene (angl. *Southern Transitional Council*)

TPLF – Tigrajský ľudovo oslobodenecký front (angl. *Tigrayan People's Liberation Front*)

Úvod

Medzinárodné vzťahy na Blízkom východe sú zložité. To azda netreba ani pripomínať. V závislosti od toho, čo presne považujeme za „Blízky východ“, zahŕňa tento región najmenej štrnásť samostatných štátov a palestínske územia, ktoré medzi sebou v rôznych obdobiach bojovali, zasahovali si do vnútorných záležitostí, obchodovali spolu, uzatvárali spojenectvá, blokovali sa, napádali, navzájom sa odsudzovali aj zmierovali – a to hovoríme len o poslednom desaťročí. Región zároveň dlhodobo priťahuje pozornosť vonkajších mocností. Od 70. rokov sú v ňom neustále prítomné Spojené štáty, počas studenej vojny to bol aj Sovietsky zväz. Predtým tu ako koloniálne mocnosti dominovali Británia a Francúzsko, zatiaľ čo dnes svoj vplyv čoraz výraznejšie rozširujú Rusko a najmä Čína. Keď k tomu pripočítame osobitú vnútropolitickú situáciu každého štátu, formovanú bohatými dejinami i modernými traumami, slovo „zložité“ začne pôsobiť takmer zľahčujúco.

A predsa západné médiá, komentátori a politici túto zložitost až priveľmi často zjednodušujú. Namiesto toho siahajú po jednoduchých vysvetleniach geopolitiky Blízkeho východu.¹ Jedným z nich je náboženstvo. Údajná „odveká nenávisť“ medzi sunnitmi a šiitmi sa používa ako vysvetlenie občianskych vojen v Iraku či Sýrii, alebo regionálneho súperenia medzi Saudskou Arábiou a Irá-

nom. Podobne sa konflikt Izraela s Palestínčanmi a niektorými susednými arabskými štátmi zvädza na odveké rozpory medzi židmi a moslimami. Ďalším obľúbeným zjednodušujúcim vysvetlením je ropa. Obrovské zásoby fosílnych palív na Blízkom východe majú vysvetľovať časté zasahovanie vonkajších mocností do diania v regióne. Často sa tiež zdôrazňuje západný imperializmus. To môže znamenať obviňovanie európskych krajín z toho, že moderné štáty Blízkeho východu vytvorili spôsobom, ktorý podporuje vnútorné i vonkajšie rozpory, lebo nehládali na etnické či náboženské rozdelenie obyvateľov, ale skôr na svoje vtedajšie záujmy, alebo odsudzovanie Spojených štátov za ich nedávnú dominanciu v regióne. Takéto instantné vysvetlenia možno pomáhajú predávať noviny, alebo ospravedlňovať určité politické kroky, no tým, ktorí sa snažia pochopiť skutočné mechanizmy blízkovýchodnej geopolitiky, dajú len veľmi málo. Navyše neraz viedli k zlým rozhodnutiam a ešte horším dôsledkom. Všetky vyššie spomenuté faktory určite zohrali v moderných dejinách Blízkeho východu určitú úlohu, no neexistuje jediné jednoduché vysvetlenie, ktoré by platilo univerzálne. Realita je skrátka zložitejšia.

Táto kniha je určená čitateľom, ktorí chcú porozumieť tejto komplexnosti a hľadajú vhodný východiskový bod. Predstavuje geopolitiku Blízkeho východu prostredníctvom jedného z jej kľúčových aspektov: konfliktu. Pojem „konflikt“ sa tu pritom chápe v širšom slova zmysle. Nejde len o vojny, aké prebiehajú v Sýrii či Jemene, ale aj o napäté politické pomery, aké poznáme z Iraku alebo Libanonu, či o spory zasahujúce celý región, ako v prípade Perzského zálivu alebo Kurdistanu. Ani náhodou tým nechcem naznačiť, že by sa Blízky východ mal definovať výlučne prostredníctvom konfliktov. Ďalším rozšíreným kliše o tomto regióne totiž je, že v porovnaní so zvyškom sveta je mimoriadne často zmietaný konfliktmi, hoci v skutočnosti sa väčšina jeho moderných dejín vyvíjala v súlade s globálnymi trendmi, pokiaľ ide o frekvenciu aj podobu vojen. Napriek tomu však v 21. storočí rozsah násilných konfliktov na Blízkom východe výrazne vzrástol a v celosvetovej štatistike vojnových obetí

má dnes región väčší podiel než v predchádzajúcom storočí.² Blízky východ je rozmanitý a komplexný a jeho medzinárodnú politiku možno skúmať z mnohých uhlov pohľadu. Podľa môjho názoru však konflikty, či už ozbrojené, alebo politické, ponúkajú dobrý začiatok. Umožňujú nahliadnuť do geopolitiky regiónu. Ukazujú, ako sa miestna politika konkrétneho štátu alebo oblasti, formovaná jeho dejinami a rozhodnutiami aktuálnych vládnych elít, prelína s vonkajšími vplyvmi – či už ide o susedné štáty patriace do regiónu, alebo veľmoci zasahujúce zvonku. Náboženstvo, ropa, imperialismus a všetky ostatné populárne vysvetlenia pritom zohrávajú určitú úlohu, no ani jedno z nich nikdy nie je jedinou, základnou príčinou sporov. Konflikty sú mnohovrstvové javy, vznikajúce vzájomným pôsobením vnútorných aj vonkajších síl.

V knihe sa budem postupne venovať desiatim konfliktom: Sýrii, Líbyi, Jemenu, palestínskym územiám, Iraku, Egyptu, Libanonu, Kurdistanu, Perzskému zálivu a Africkému rohu. Všetky sú navzájom úzko prepojené. Správanie Turecka vo vzťahu k Líbyi je napríklad len ťažko pochopiteľné bez odkazu na jeho skúsenosti zo Sýrie. Prístup Spojených štátov k obom konfliktom zas nemožno vysvetliť bez toho, aby sme pochopili výsledky ich pôsobenia v Iraku. Rovnako tak nepriateľský postoj Saudskej Arábie a Spojených arabských emirátov (SAE) voči ich susedovi v Perzskom zálive, Kataru, nemožno pochopiť bez zohľadnenia angažovanosti všetkých troch štátov v Egypte, Jemene, Sýrii a Líbyi. Čitateľ tak môže skúmať jednotlivé konflikty buď samostatne, alebo ako súčasť širšieho celku. Každá kapitola funguje samostatne, no zároveň ju možno čítať aj ako súčasť desaťdielného príbehu medzinárodných vzťahov na súčasnom Blízkom východe. Okrem samotných konfliktov obsahuje každá kapitola aj rozbor jedného z desiatich kľúčových regionálnych a medzinárodných aktérov zapojených do rôznych udalostí: Spojených štátov, Ruska, Číny, Európskej únie, Turecka, Iránu, Saudskej Arábie, Izraela, Kataru a Spojených arabských emirátov. Hoci sa do konfliktov často zapájajú aj ďalšie štáty, práve kroky tejto desiatky majú zďaleka najväčšie a najdlhšie trvajúce dôsledky.

Okrem predstavenia geopolitiky Blízkeho východu prináša táto kniha aj niekoľko základných téz. Po prvé, ako už bolo naznačené, konflikty, vojenské aj politické, sú zložité. Platí to o každom konflikte na svete, hoci Blízky východ má v porovnaní s inými regiónmi určité unikátne črty, najmä svoju geografickú polohu na križovatke troch kontinentov, špecifické náboženské dedičstvo a obrovské zásoby ropy. Avšak redukovať jeho zložitosť iba na tieto faktory by bolo zjednodušujúce a nepresné.³ Oveľa dôležitejšie je skúmať, akým spôsobom tieto charakteristiky ovplyvňovali zložité rozhodnutia, než ich jednoducho označiť za prvotnú príčinu. Po druhé, pri vzniku aj pretrvávajúci konfliktov zohrávajú zásadnú a vzájomne prepojenú úlohu vnútorné aj vonkajšie faktory. Kým komentátori a novinári majú často tendenciu pripisovať rozhodujúci význam buď domácim, alebo zahraničným aktérom, nasledujúce prípady ukážu, že obe tieto roviny sa často navzájom prelínajú a spoločne prehlbujú a zosilňujú napätie. Po tretie, práve v prípade Blízkeho východu boli (a naďalej sú) Spojené štáty najvýznamnejším vonkajším aktérom a v 21. storočí sa neúmerne podieľali na konfliktoch v tomto regióne. Tým, že sa Washington v 90. rokoch a v prvom desaťročí nového storočia až príliš angažoval takmer vo všetkých štátoch regiónu a následne v druhom desaťročí začal ustupovať do úzadia, pomohol vytvoriť vákuum v regionálnej bezpečnosti a politike. Toto vákuum často zaplnili regionálne a svetové mocnosti ako Saudská Arábia, Irán či Rusko, čo konflikty ešte viac prehĺbilo. To, čo robí moderný Blízky východ mimoriadne náchylným na takéto súperenie, je počet mocností ochotných zasahovať do diania v regióne. V súčasnosti ich je omnoho viac než v minulosti.

K tomuto záveru som prvýkrát dospel počas výskumu sýrskej občianskej vojny. Tento konflikt bol v západnej tlači aj inde často vykresľovaný ako náboženský spor medzi sýrskymi sunnitmi a šiitmi, do ktorého boli následne vtiahnutí zahraniční rivali ako Irán, Saudská Arábia, Turecko, Rusko a Spojené štáty. Vo svojej knihe *The Battle for Syria* (Bitka o Sýriu) som však toto chápanie spochybnil.⁴ Namiesto toho som ukázal, že príčiny konfliktu boli

zložité a nemožno ich zjednodušiť len na náboženské napätie. Poukázal som na to, že nešlo o vnútornú vojnu, ktorá do seba postupne vtiahla zahraničné mocnosti, ale o konflikt, v ktorom sa domáci a zahraniční aktéri navzájom ovplyvňovali už od samého začiatku, čím formovali rozsah aj podobu bojov. Zdôraznil som aj kľúčovú úlohu Spojených štátov: ako povstalecké sily a ich regionálni podporovatelia očakávali, že vtedajšia supervelmoc, ktorá regiónu dominovala celé desaťročia, rázne zasiahne na ich strane. Táto stratégia sa však zrútila vo chvíli, keď Washington odmietol konať. Napokon som ukázal, ako vojnu následne ešte viac vyostřili a predĺžili zásahy Iránu, Ruska, Saudskej Arábie, Kataru a Turecka, pričom Spojené štáty zohrávali omnoho zdržanlivejšiu a menej rozhodujúcu úlohu než v predchádzajúcich desaťročiach. Počas môjho výskumu som si uvedomil, že Sýria nebola výnimočným prípadom a že rovnaký model sa objavoval nielen v podobných vojnách, ako boli tie v Jemene a Líbyi, ale aj v prevažne nenásilných politických konfliktoch, napríklad v Egypte a Libanone. Veľká časť Blízkeho východu sa v 21. storočí stala priestorom súperenia vonkajších mocností. Táto kniha sa snaží vysvetliť, ako a prečo k tomu došlo.

Blízky k čomu?

Skôr než sa posunieme ďalej, musíme si ujasniť, na čo sa vlastne pozeráme a akým spôsobom k tomu pristupujeme. „Blízky východ“ je umelý konštrukt, ktorý by ešte pred sto rokmi používal len málokto. Pôvodne išlo o koloniálny pojem, ktorý vytvorila Veľká Británia, aby rozlišovala regióny podľa ich vzdialenosti od Londýna: „Blízky východ“, „Ďaleký východ“ a priestor medzi nimi – „Stredný východ“.⁵ Tento výraz neskôr prevzali aj americkí predstavitelia

a postupne sa v západnom svete udomácnil v bežnom jazyku.* Hoci ho časť obyvateľov regiónu prijala, mnohí sa dodnes viac stotožňujú s inými regionálnymi označeniami, ako je islamský alebo arabský svet, prípadne s lokálnejšími oblasťami, ako Levanta (východné Stredomorie), Mašrik (Levanta spolu s Irakom), Perzský záliv alebo Maghreb (severná Afrika). Len málokto by sa totiž považoval za súčasť nejakého „stredú“ či „východu“, keďže každé miesto na svete leží na východe alebo v strede vo vzťahu k niečomu inému.

Táto oblasť (väčšinou) západnej Ázie je hospodársky aj kultúrne rozmanitá a mnohí jej obyvatelia by sa spontánne nestotožnili s ostatnými, ktorých by sme mohli označiť ako „Blízkovýchodňanov“. Väčšina ľudí v regióne síce hovorí po arabsky, no Irán, Turecko a Izrael nie sú arabsky hovoriace krajiny, zatiaľ čo v štátoch s arabskou väčšinou žijú početné kurdské a ďalšie nearabské menšiny. Navyše nie všetci arabsky hovoriaci ľudia (a arabčina má mimoriadne široké spektrum dialektov) vnímajú „arabskosť“ ako niečo viac než len spoločný jazyk a nie všetci ľudia hovoriaci po arabsky žijú na Blízkom východe.⁶ Ani náboženstvo nepredstavuje zjednocujúci prvok. Hoci väčšina obyvateľov regiónu sú moslimovia, existuje jeden štát, Izrael, v ktorom islam nie je väčšinovým náboženstvom, a ďalší, Libanon, kde sa takmer rovným dielom delí s kresťanstvom. Aj v iných krajinách žijú početné kresťanské komunity popri rôznych islamských denomináciách – šiítoch, drúzoch, ibádijcoch a ďalších, ktoré sa odlišujú od sunnitskej väčšiny. Navyše, hoci je islam väčšinovým náboženstvom regiónu a nachádzajú sa tu jeho najposvätejšie miesta, väčšina svetových moslimov žije mimo Blízkeho východu.

* Anglické označenie Middle East (Stredný východ) zahŕňa geograficky nejednoznačne vymedzené územie medzi východným Stredomorím a Perzským zálivom, ktoré do slovenčiny prekladáme ako Blízky východ. Vzniká tak posun oproti anglickému termínu, v súčasnosti však oba označujú tú istú oblasť. Niekedy sa používa aj zdvojený termín „Blízky a Stredný východ“, v tejto knihe sme sa však rozhodli používať iba „Blízky východ“. (pozn. prekl.)

Práve jeho umelý pôvod a absencia zjavne zjednocujúcich prvkov spôsobujú, že presne určiť, kde sa „Blízky východ“ vlastne nachádza, je problematické. Patrí doň Turecko? Afganistan? Sudán? A čo severná Afrika? V tejto knihe sa sústreďujem na užšie chápanie Blízkeho východu, ktorý sa rozprestiera od Turecka na severe po Jemen na juhu, od Iránu na východe po Egypt na západe. Okrem toho som doň zahrnul aj Líbyu a Africký roh ako súčasť „širšieho dosahu Blízkeho východu“. Tieto hranice sú však do veľkej miery subjektívne. Rovnako dobre som mohol svoj výskum rozšíriť o Azerbajdžan na severe, Maroko, Alžírsko a Tunisko na západe alebo Afganistan či stredoázijské republiky na východe. Domnievam sa, že prípady predstavené v nasledujúcich kapitolách, nachádzajúce sa v samotnom „jadre“ Blízkeho východu, umožňujú dobre ilustrovať medzinárodné vzťahy v tomto regióne, no nechcem tým ponúknuť definitívnu odpoveď na otázku, kde sa Blízky východ nachádza, alebo kde by sa nachádzať mal. V skutočnosti existujú silné argumenty pre to, aby sme samotný pojem „Blízky východ“ úplne opustili a nahradili ho menej koloniálne zaťaženým označením „západná Ázia“.⁷

Bez ohľadu na to, ako tento región nazývame, otázkou zostáva, akým spôsobom pristupovať ku konfliktom, ktoré sa v ňom odohrávajú. V odbore medzinárodných vzťahov používajú mnohí vedci pri vysvetľovaní udalostí rôzne prístupy, perspektívy či teórie. Hoci sú tieto vysvetlenia zvyčajne sofistikovanejšie než mediálne správy sústreďujúce sa na „náboženstvo“ alebo „ropu“, mnohé z nich stále uprednostňujú jeden prístup pred ostatnými, čím riskujú podobné zjednodušenie. Jedným z takýchto prístupov je dôraz na vnútornú politiku. Niektorí odborníci sa zameriavajú na štruktúru štátu, v ktorom konflikt prebieha, na spôsob fungovania vládnuceho režimu, dedičstvo vzniku štátu alebo na to, aké skupiny obyvateľstva získali moc a aké boli naopak marginalizované či vytlačené na okraj. Iní kladú dôraz na aktérov samotného konfliktu, či už ide o elity s mocou vo svojich rukách, alebo aktivistov zdola. Ďalší skúmajú, ako môžu otázky identity, napríklad náboženstvo, nacionalizmus alebo ideológia, ovplyvňovať krátkodobé rozhodnutia aj dlhodobé

usporiadanie politiky. Druhý prístup prikladá väčší význam úlohe medzinárodných aktérov zasahujúcich do cudzích konfliktov. Niektorí sa sústreďujú na medzinárodnú štruktúru – rovnováhu síl medzi susednými štátmi a veľmocami a spôsob, akým ovplyvňuje rozhodovanie účastníkov konfliktu. Iní zdôrazňujú úlohu jednotlivých zahraničných vládcov a politikov, ktorí sa rozhodli zasahovať do vnútorných záležitostí iného štátu. A ďalší zasa kladú dôraz na identitu a skúmajú, ako formuje a usmerňuje záujem zahraničných vlád o konkrétny konflikt. Existujú aj špecifickejšie prístupy, ktoré sa sústreďujú na to, ako môžu dianie ovplyvňovať rasa, rod, životné prostredie alebo ďalšie faktory.⁸

Všetky tieto teórie majú pri snahe pochopiť konflikty na Blízkom východe svoju hodnotu, no ani jedna z nich sama osebe neposkytuje dostatočné vysvetlenie. Táto kniha preto vychádza z pluralitného prístupu.⁹ V priebehu mojej analýzy využívam mnohé z uvedených perspektív. Ako ukáže desať skúmaných konfliktov, vnútorné a medzinárodné faktory sa často navzájom dopĺňajú a prelínajú. Spôsob, akým boli štáty, spoločnosti a vládnuce režimy vytvárané – či už koloniálnymi mocnosťami, alebo domácimi vládcami – ovplyvňuje vývoj smerom ku konfliktu, no automaticky neznamená, že takýto rozvrat je nevyhnutný. Zásadnú úlohu zohráva aj konanie vládnicích elít a aktivistov, ktorí ich spochybňujú. Rovnováha síl na Blízkom východe, najmä ústup Spojených štátov a vzostup regionálnych mocností či vonkajších aktérov, ako sú Rusko a Čína, formovala množstvo konfliktov, no o zapojení sa do nich napokon vždy rozhodovali konkrétni lídri jednotlivých krajín. Podoba aj rozsah ich angažovanosti často záviseli aj od charakterov jednotlivcov, ktorí boli práve pri moci. Aj identita zohrávala významnú úlohu, tak pri domácich, ako aj zahraničných aktéroch – od presvedčenia Spojených štátov, že by mali podporovať (alebo sa aspoň tváriť, že podporujú) prodemokratických aktivistov, až po vnímanie Iránu ako ochrancu šiitských komunít v Iraku, Sýrii a Libanone. Podobne ovplyvňovali vývoj aj otázky rasy, rodu či životného prostredia, či už v historickom, alebo súčasnom kontexte.

Keď sme si ujasnili, čo rozumieme pod pojmom Blízky východ a akým spôsobom ho budeme skúmať, treba povedať aj niekoľko slov o človeku, ktorý ho v tejto knihe skúmal. Som profesor medzinárodných vzťahov, ktorý sa geopolitikou Blízkeho východu zaoberá už dve desaťročia. Niekoľko rokov som v regióne žil a pravidelne ho navštevoval kvôli výskumu. Som však zároveň beloch zo západného sveta, teda človek s privilegovaným postavením, čo ovplyvňovalo môj kontakt s týmto svetom už od mojej prvej návštevy.¹⁰ Skúsenosti, ktoré formovali môj pohľad na svet a moje porozumenie regiónu, by pravdepodobne vyzerali inak, keby som mal iné pohlavie, iný rasový pôvod alebo odlišné spoločenské zázemie. Vo svojej práci som sa snažil mať tieto faktory vždy na pamäti a ich vplyvy reflektovať, no úplne ich odstrániť je nemožné. Dôležité je tiež zdôrazniť, že nepochádzam z Blízkeho východu, a hoci o tomto regióne píšem, nechcem a ani nemôžem hovoriť v mene jeho obyvateľov. Môj pohľad je zámerne pohľadom človeka zvonka. Píšem ako človek zo Západu pre prevažne zahraničné publikum, ktoré chce lepšie porozumieť medzinárodným vzťahom na Blízkom východe, najmä úlohe Západu v regióne, ktorá bola väčšinou negatívna. Existuje nespočetné množstvo vynikajúcich vedcov a komentátorov, z ktorých mnohých citujem aj v tejto knihe v poznámkach alebo v zozname odporúčanej literatúry na jej konci. Čitateľov preto nabádam, aby sa oboznámili aj s ich prácou a doplnili si pohľad ponúknutý v tejto knihe.

„Nový“ Blízky východ

Po otázkach kde, ako a kto prichádzajú na rad otázky kedy a prečo. Táto kniha sa sústreďuje na Blízky východ v 21. storočí, najmä na obdobie po arabskej jari z roku 2011 – sérii protestov, ktoré zvrhli niekoľko blízkovýchodných diktátorov a zdalo sa, že odštartovali novú vlnu regionálnych konfliktov a nestability. Zosnulý Fred

Halliday, profesor medzinárodných vzťahov na London School of Economics, upozorňoval, že približne raz za desaťrocie otrasú základmi geopolitiky Blízkeho východu udalosti seizmických rozmerov – či už útoky z 11. septembra 2001, vojna v Perzskom zálive v roku 1991 alebo iránska islamská revolúcia z roku 1979.¹¹ Arabské povstania z roku 2011 boli podobne búrlivým zlomovým momentom. Halliday zároveň vyzýval rôznych komentátorov na opatrnosť, hlavne tých, ktorí vyhlasovali, že takéto udalosti úplne menia geopolitiku regiónu. Napriek všetkým otrasom v ňom pretrváva značná kontinuita. Vo všeobecnosti to platilo aj o roku 2011. Niektoré štáty to oslabilo, pretože sa prepadli do násilia a/alebo politického chaosu, iné naopak posilnilo, keď využili krehkosť svojich susedov, no základná podoba regiónu zostala rovnaká: súbor nezávislých štátov, ktoré medzi sebou prevažne súperia, alebo uzatvárajú spojenectvá, pričom sa zároveň opierajú o vonkajších aktérov, aby presadzovali svoje záujmy. Napriek tomu je dnes, približne desaťrocie po povstaniach, zrejmé, že niektoré veci sa predsa len zmenili natoľko výrazne, že podľa môjho názoru oprávňujú podtitul tejto kapitoly: „nový Blízky východ“.

Prvou zmenou bola meniac sa úloha Spojených štátov. Počas dvoch desaťročí nasledujúcich po skončení studenej vojny boli USA dominantnou vonkajšou mocnosťou na Blízkom východe. Začiatkom nového tisícročia bola väčšina štátov regiónu pevnými spojencami Ameriky, často hostili jej vojenské základne a prevažne sa podriaďovali politike Washingtonu. Tie štáty, ktoré americkej dominancii vzdorovali, boli vykresľované ako negatívne výnimky – „darebácke“ štáty ako Irak, Irán či Líbya. Tento stav však vytvoril nerovnováhu: mnohí spojenci Washingtonu očakávali, že Spojené štáty budú región viesť navždy, a zostali zaskočení, keď postupne začali ustupovať do úzadia.¹² K tomuto ústupu viedlo viacero faktorov. Na globálnej úrovni prispel k oslabeniu povojnovej dominancie Washingtonu vzostup Číny, rastúce vojenské aktivity Ruska a po finančnej kríze v roku 2008 aj presun ťažiska svetového hospodárstva na východ. Spojené štáty síce zostali naj-

mocnejším štátom sveta, no ich pozícia už nie je nespochybniteľná tak, ako kedysi.

Na domácej scéne zas únava z vojen po inváziách do Iraku a Afganistanu viedla troch po sebe nasledujúcich prezidentov – Obamu, Trumpa a Bidena – k obmedzovaniu globálneho aktivizmu a k opakovaným prisľubom pod heslom „no boots on the ground“, čiže do konfliktov už nezasiahnu priamo americké pozemné sily, a to najmä na Blízkom východe.¹³ V tieni invázie do Iraku z roku 2003 a pri oslabenej globálnej pozícii si Washington po vypuknutí povstania v roku 2011 uvedomil limity svojich možností na Blízkom východe. Naďalej však bol pripravený zasahovať do konfliktov, ako ukážu prípady Líbye a boja proti Islamskému štátu v Iraku a Sýrii.* Technologický pokrok, predovšetkým rozmach bezpilotných dronov, mu navyše umožnil zasahovať príležitostnejšie a s väčším odstupom. Spojené štáty si v regióne zachovali svoje kľúčové priority, ktorými boli obmedzovanie iránskeho jadrového programu, obrana Izraela či udržiavanie vojenských základní v Perzskom zálive. Ich neochota výraznejšie sa angažovať v Sýrii, Líbyi (po roku 2012) a Jemene, zmierenie sa s návratom diktatúry v Egypte a ochota akceptovať, že v oblastiach, ktorým kedysi dominovali, preberajú iniciatívu regionálne a svetové mocnosti ako Rusko, Turecko či Saudská Arábia, však znamenali zásadnú zmenu. Krátke obdobie blízkovýchodnej „Pax Americana“ sa skončilo a začal sa formovať „postamerický Blízky východ“.¹⁴

S tým úzko súvisela aj druhá zmena: rastúca aktivita regionálnych mocností vo vákuu, ktoré po americkom ústupe vzniklo, pričom mimoriadne výrazne sa angažovalo najmä šesť z nich. Irán už predtým profitoval z pádu režimu Saddáma Husajna po roku

* Na Západe sa na označenie Islamského štátu používajú rôzne názvy vrátane označenia Dá'iš (pejoratívny výraz používaný časťou obyvateľov Blízkeho východu) a ISIS (podľa skratky názvu organizácie z rokov 2013 – 2014: Islamský štát v Iraku a aš-Šám [Veľkej Sýrii]). V tejto knihe budem organizáciu v období po roku 2014 označovať ako Islamský štát. (pozn. aut.)

2003, čo mu umožnilo rozšíriť svoj regionálny vplyv v Iraku aj mimo neho. Obdobie po roku 2011 poskytlo Teheránu ďalšie príležitosti na expanziu – prehľbil svoju priamu angažovanosť v Iraku a Sýrii a posilnil väzby so spojencami v Libanone a Jemene. Veľký rival Iránu, Saudská Arábia, na to reagovala výraznejším zasahovaním do regionálnych záležitostí a musela zanechať svoju dovtedajšiu zdržanlivú politiku. V snahe čeliť Iránu, ale aj ďalšiemu regionálnemu protivníkovi, Moslimskému bratstvu, Rijád od roku 2011 priamo zasiahol v Jemene, inicioval blokádu Kataru, podporil prevrat v Egypte aj povstalcov v sýrskej občianskej vojne. Po boku týchto tradičných rivalov sa po roku 2011 objavili aj noví regionálni aktéri, zatiaľ čo vplyv niekdajších mocností zoslabol. Sýria, Irak a Egypt sú po viac než desaťročí násilia a chaosu podstatne slabšie. Naopak Turecko, kedysi skôr okrajový hráč orientovaný na Západ, sa stalo významnou regionálnou silou: zasahovalo v Sýrii, Iraku i Líbyi a podporovalo Moslimské bratstvo, čím sa dostalo do konfliktu so Saudskou Arábiou a Spojenými arabskými emirátmi. Aj SAE sa napriek svojej malej rozlohe premenili na prekvapivo aktívneho aktéra – zasahovali v Jemene, Africkom rohu, Egypte aj Líbyi a podporovali blokádu Kataru. Samotný Katar bol rovnako aktívnejší najmä v Líbyi, Sýrii, Egypte a Africkom rohu, hoci následky blokády ho do istej miery prinútili zmierniť jeho ambície. Izrael, ktorý už dávno disponuje jednou z najmocnejších armád aj najsilnejších ekonomík v regióne, sa rozhodol nezaplietť príliš hlboko do širších regionálnych konfliktov, no pokračoval vo svojej dlhoročnej politike zásahov v susednom Libanone a Sýrii. Zároveň pokračoval v okupácii palestínskych území, ktoré obsadil v roku 1967, s možným mierovým riešením v nedohľadne.

Regionálna aktivita v medzinárodných vzťahoch nebola ničím novým. „Veľmoci“ svojej doby, ako Egypt, Irak či Izrael, pravidelne zasahovali do záležitostí svojich susedov už od získania nezávislosti po druhej svetovej vojne. Zvyčajne však išlo len o jeden alebo dva štáty: Egypt a Saudská Arábia podporovali v 60. rokoch opačné strany konfliktu v Severnom Jemene, podobne ako Sýria a Izrael